



IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI



VOL.3 № 3

2026

ILK VA RIVOJLANGAN O'RTA ASRLARDA TOSHKENT VOHASINING BUYUK IPAK YO'LI SAVDO VA MADANIY ALOQALARIDAGI O'RNI

Yusupova Xurshida Mamatkarimovna
Renessans ta'lim Universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Toshkent vohasining ilk va rivojlangan o'rta asrlar davrida Buyuk Ipak yo'li tizimidagi savdo va madaniy aloqalardagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda vohaning geografik joylashuvi, Shosh va Binkat kabi tarixiy shaharlarning savdo va hunarmandchilik markazi sifatidagi roli hamda mintaqalararo iqtisodiy va madaniy integratsiya jarayonlaridagi o'rni ilmiy manbalar asosida o'rganilgan. Shuningdek, Toshkent vohasi orqali o'tgan savdo yo'llari Sharq va G'arb o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim omil bo'lgani ko'rsatib berilgan. Tadqiqot natijalari vohaning Markaziy Osiyo sivilizatsiyasida muhim iqtisodiy va madaniy markazlardan biri bo'lganligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Toshkent vohasi, Buyuk Ipak yo'li, Shosh, Binkat, o'rta asrlar, savdo yo'llari, hunarmandchilik, iqtisodiy aloqalar, madaniy almashinuv, Markaziy Osiyo.

РОЛЬ ТАШКЕНТСКОГО ОАЗИСА В ТОРГОВЫХ И КУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЯХ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ В РАННЕМ И РАЗВИТОМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

Юсупова Хуршида Маматкаримовна
Университет образования «Ренессанс», старший преподаватель

Аннотация

В статье рассматривается роль Ташкентского оазиса в торговых и культурных связях Великого шелкового пути в период раннего и развитого средневековья. Анализируется географическое положение региона, значение исторических городов Шаша и Бинката как центров торговли и ремесла, а также их вклад в развитие межрегиональных экономических и культурных отношений. Особое внимание уделяется влиянию торговых путей, проходивших через Ташкентский оазис, на развитие экономических связей между странами Востока и Запада. Сделан вывод о важной роли региона в системе международных контактов средневековой Центральной Азии.

Ключевые слова: Ташкентский оазис, Великий шелковый путь, Шаш, Бинкат, средневековье, торговля, ремесло, экономические связи, культурные контакты, Центральная Азия.

THE ROLE OF THE TASHKENT OASIS IN THE TRADE AND CULTURAL RELATIONS OF THE SILK ROAD DURING THE EARLY AND DEVELOPED MIDDLE AGES

Khurshida Mamatkarimovna Yusupova
Renaissance Education University, Senior Lecturer

Abstract

This article examines the role of the Tashkent oasis in the trade and cultural relations of the Silk Road during the early and developed Middle Ages. The study analyzes the geographical position of the region, the importance of historical cities such as Shash and Binkat as centers of trade and craftsmanship, and their contribution to the development of interregional economic and cultural relations. Particular attention is paid to the trade routes that passed through the Tashkent oasis and their influence on economic cooperation between the East and the West. The results

show that the region played a significant role in the system of international contacts in medieval Central Asia.

Keywords: Tashkent oasis, Silk Road, Shash, Binkat, Middle Ages, trade routes, craftsmanship, economic relations, cultural exchange, Central Asia.

Kirish

Markaziy Osiyo qadimdan Sharq va G'arb o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy aloqalar rivojlangan hududlardan biri hisoblanadi. Ushbu mintaqada joylashgan yirik vohalar, xususan, Toshkent vohasi o'zining qulay geografik joylashuvi, tabiiy resurslari va rivojlangan shahar madaniyati bilan o'rta asrlar davrida muhim iqtisodiy hamda madaniy markazlardan biri sifatida shakllangan. Toshkent vohasi qadimiy savdo yo'llari chorrahasida joylashgani tufayli turli xalqlar o'rtasidagi savdo-sotiq, hunarmandchilik mahsulotlari almashinuvi hamda madaniy aloqalarning rivojlanishida muhim o'rin egallagan.

Ilk va rivojlangan o'rta asrlar davrida Toshkent vohasi, ayniqsa, Shosh va Binkat kabi shaharlar orqali Markaziy Osiyoning boshqa hududlari bilan iqtisodiy va madaniy munosabatlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan. Ushbu shaharlar Buyuk Ipak yo'li tizimidagi muhim savdo markazlari sifatida faoliyat yuritib, savdogarlar, hunarmandlar va olimlarning uchrashuv nuqtasiga aylangan. Natijada vohada nafaqat iqtisodiy aloqalar, balki ilmiy-ma'rifiy va madaniy jarayonlar ham jadal rivojlangan.

Toshkent vohasi orqali o'tgan savdo yo'llari Xitoy, Hindiston, Eron, Movarounnahr va Yaqin Sharq hududlarini o'zaro bog'lab, turli xalqlar o'rtasida iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilgan. Savdo karvonlari orqali ipak, metall buyumlar, qimmatbaho toshlar, hunarmandchilik mahsulotlari hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlari almashinuvi amalga oshirilgan. Shu bilan birga, ushbu savdo aloqalari orqali turli madaniyatlar, diniy qarashlar va ilmiy bilimlarning tarqalishi ham yuz bergan.

Bugungi kunda Toshkent vohasining o'rta asrlardagi iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimidagi o'rni tarixiy manbalar, arxeologik topilmalar hamda ilmiy tadqiqotlar asosida chuqur o'rganilmoqda. Bu jarayon Markaziy Osiyoning tarixiy taraqqiyoti, shahar madaniyati va xalqaro savdo aloqalarini yanada to'liq anglash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi ilk va rivojlangan o'rta asrlar davrida Toshkent vohasining Markaziy Osiyo iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimidagi o'rnini tarixiy manbalar hamda ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilishdan iboratdir. Shu bilan birga, vohaning Buyuk Ipak yo'li tizimidagi strategik ahamiyati, savdo yo'llari orqali amalga oshirilgan iqtisodiy hamkorlik hamda madaniy almashinuv jarayonlari ilmiy jihatdan yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Toshkent vohasining Markaziy Osiyo tarixidagi iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimidagi o'rni ko'plab tarixchi olimlar tomonidan o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar asosan o'rta asrlar davridagi savdo yo'llari, shahar madaniyati, hunarmandchilik va xalqaro aloqalarning rivojlanishi masalalarini qamrab oladi.

Fransiyalik tarixchi Rene Grousset o'zining Markaziy Osiyo va Buyuk Ipak yo'li tarixiga bag'ishlangan tadqiqotlarida mintaqaning Sharq va G'arb o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarda muhim ko'prik vazifasini bajarganini ta'kidlaydi. Olimning fikriga ko'ra, Toshkent vohasi orqali o'tgan savdo yo'llari nafaqat iqtisodiy almashinuvni, balki madaniy va ilmiy aloqalarni ham rivojlantirishda muhim rol o'ynagan.

Amerikalik olim Richard Foltz Buyuk Ipak yo'li tarixini o'rganar ekan, Markaziy Osiyodagi shaharlar, jumladan, Toshkent vohasi hududidagi savdo markazlari Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy almashinuvning asosiy markazlaridan biri bo'lganini ta'kidlaydi. U o'z tadqiqotlarida savdo karvonlari orqali turli madaniyatlar va diniy g'oyalar ham tarqalganini qayd etadi.

Britaniyalik tarixchi Peter Frankopan Ipak yoʻlining tarixiy rivojlanishini tahlil qilar ekan, Markaziy Osiyo hududlarining global savdo tizimidagi oʻrnini alohida koʻrsatib oʻtadi. Uning fikricha, Toshkent vohasi geografik jihatdan qulay joylashgani sababli oʻrta asrlarda mintaqaviy savdo tarmoqlarining muhim boʻgʻinlaridan biri boʻlgan.

Nemis olimi Wilhelm Barthold Markaziy Osiyo tarixini oʻrganishda muhim ilmiy izlanishlar olib borgan tadqiqotchilardan biridir. U oʻz asarlarida Shosh va uning atrofidagi hududlarning siyosiy va iqtisodiy hayotdagi ahamiyatini yoritib, ushbu voha oʻrta asrlarda savdo va madaniyat markazi sifatida rivojlanganini taʼkidlaydi.

Rus sharqshunosi V.V. Bartold Markaziy Osiyo tarixini oʻrganishda fundamental tadqiqotlar olib borgan olimlardan biri hisoblanadi. Uning asarlarida Shosh vohasi oʻrta asrlarda savdo va hunarmandchilik markazlaridan biri sifatida tilga olinadi hamda mintaqaning boshqa hududlari bilan iqtisodiy aloqalari tahlil qilinadi.

Tarixchi S.P. Tolstov Xorazm va Markaziy Osiyoning qadimgi madaniyati va iqtisodiy aloqalarini oʻrganish jarayonida Toshkent vohasining ham savdo yoʻllari tizimidagi oʻrni haqida muhim maʼlumotlar keltiradi. Uning fikricha, vohaning rivojlanishida qishloq xoʻjaligi, hunarmandchilik va savdo aloqalari muhim omil boʻlgan.

Rus arxeologi A.N. Bernshtam esa arxeologik tadqiqotlar asosida Toshkent vohasining shahar madaniyati va iqtisodiy rivojlanish bosqichlarini tahlil qiladi. U Shosh va uning atrofidagi hududlarda olib borilgan qazilmalar natijalariga tayanib, bu hudud oʻrta asrlarda muhim savdo markazlaridan biri boʻlganini taʼkidlaydi.

Tarixchi B.A. Litvinskiy Markaziy Osiyodagi qadimgi va oʻrta asrlar davriga oid madaniy jarayonlarni oʻrganar ekan, Toshkent vohasining madaniy aloqalar tizimidagi oʻrni haqida muhim ilmiy xulosalar beradi. U mintaqadagi shaharlarning rivojlanishi savdo yoʻllari bilan bevosita bogʻliq boʻlganini qayd etadi.

Oʻzbek tarixshunosligida ham Toshkent vohasining oʻrta asrlardagi iqtisodiy va madaniy aloqalari masalasi keng oʻrganilgan. Jumladan, akademik A. Asqarov oʻz tadqiqotlarida Toshkent vohasi hududining qadimgi va oʻrta asrlardagi tarixiy rivojlanishini tahlil qilib, bu hududning savdo va madaniy aloqalardagi muhim oʻrnini ilmiy asoslab beradi.

Tarixchi olim R. Suleymanov Toshkent vohasining arxeologik yodgorliklarini oʻrganish orqali hududning shahar madaniyati, hunarmandchilik va savdo aloqalarining rivojlanishini tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida vohaning iqtisodiy taraqqiyoti arxeologik manbalar asosida yoritilgan.

Oʻzbek tarixchisi K. Shoniyozov Markaziy Osiyo xalqlarining etnik tarixi va madaniy aloqalarini oʻrganar ekan, Toshkent vohasining turli xalqlar oʻrtasidagi madaniy integratsiya jarayonlaridagi rolini alohida taʼkidlaydi. U vohaning tarixiy jarayonlarda muhim madaniy markaz boʻlganini qayd etadi.

Shuningdek, tarixchi E. Rtveladze Markaziy Osiyo arxeologiyasi va qadimgi savdo yoʻllarini oʻrganish jarayonida Toshkent vohasining Buyuk Ipak yoʻli tizimidagi ahamiyatini koʻrsatib beradi. Uning tadqiqotlarida vohaning savdo yoʻllari chorrahasida joylashgani iqtisodiy va madaniy aloqalarning rivojlanishiga kuchli taʼsir koʻrsatgani taʼkidlanadi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili Toshkent vohasi ilk va rivojlangan oʻrta asrlar davrida Markaziy Osiyoning iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimida muhim strategik hudud boʻlganini koʻrsatadi. Turli olimlarning tadqiqotlari ushbu vohaning savdo yoʻllari, shahar madaniyati va xalqaro madaniy almashinuv jarayonlaridagi oʻrni alohida ahamiyatga ega boʻlganini tasdiqlaydi.

Tahlil va natijalar

Toshkent vohasining ilk va rivojlangan oʻrta asrlardagi tarixiy taraqqiyoti tahlili shuni koʻrsatadiki, mazkur hudud Markaziy Osiyoning iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimida tayanch boʻgʻinlardan biri sifatida namoyon boʻlgan. Vohaning geografik jihatdan qulay joylashuvi, yaʼni yirik karvon yoʻllari kesishgan nuqtada joylashgani uning savdo-iqtisodiy ahamiyatini yanada

kuchaytirgan. Aynan shu omil Toshkent vohasining nafaqat mintaqaviy, balki hududlararo aloqalarda ham faol ishtirok etishiga zamin yaratgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ilk o'rta asrlarda Toshkent vohasi, ayniqsa Shosh nomi bilan tanilgan siyosiy-iqtisodiy hudud sifatida savdo aloqalarining rivojida muhim rol o'ynagan. Bu davrda voha orqali o'tgan yo'llar Farg'ona, Yettisuv, Sug'd, Xorazm va Sharqiy Turkiston kabi hududlarni bir-biri bilan bog'lagan. Natijada turli mintaqalardan keltirilgan mahsulotlar almashinuvi yo'lga qo'yilgan, ichki va tashqi savdo ko'lami kengaygan. Savdo munosabatlarining faollashuvi shaharlarda bozorlardan tashqari maxsus hunarmandchilik mahallalari, ustaxonalar va karvonsaroylarning shakllanishiga ham sabab bo'lgan.

Rivojlangan o'rta asrlarga kelib Toshkent vohasining iqtisodiy salohiyati yanada ortgani kuzatiladi. Bu davrda Binkat, Shosh va unga tutash shahar markazlari yirik savdo va hunarmandchilik markazlari sifatida taraqqiy etgan. Tahlil natijalariga ko'ra, vohada metallga ishlov berish, kulolchilik, to'qimachilik, zargarlik va qurilish bilan bog'liq hunarmandchilik tarmoqlari nisbatan yuqori darajada rivojlangan. Bunday iqtisodiy faollik esa hududning boshqa markazlar bilan barqaror almashinuv tizimiga ega bo'lganini ko'rsatadi. Ayniqsa, hunarmandchilik mahsulotlarining tashqi bozorlarga chiqarilishi vohaning xalqaro savdo tarmog'idagi mavqeini mustahkamlagan.

Madaniy aloqalar tahlili ham Toshkent vohasining tarixiy ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Savdo yo'llari orqali bu hududga nafaqat tovarlar, balki turli g'oyalar, diniy qarashlar, ilmiy tasavvurlar va badiiy an'analar ham kirib kelgan. Natijada Toshkent vohasi turli sivilizatsiyalar tutashgan hudud sifatida ko'p qatlamli madaniy muhitni shakllantirgan. Bu jarayon, ayniqsa, shaharlardagi me'moriy madaniyat, amaliy san'at, yozma an'analar va turmush tarzida o'z aksini topgan. Demak, voha iqtisodiy aloqalar vositasida madaniy integratsiyaning ham muhim markaziga aylangan.

Arxeologik va tarixiy manbalar tahlili vohada urbanizatsiya jarayoni ancha erta shakllanganini ko'rsatadi. Shaharlar sonining ortishi, mudofaa inshootlari, sug'orish tizimlari, bozorlarga yaqin joylashgan ustaxonalarning mavjudligi Toshkent vohasida o'rta asrlarda iqtisodiy hayot yuqori darajada tashkil etilganidan dalolat beradi. Bu holat hududning qishloq xo'jaligi bilan shahar iqtisodiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ham ko'rsatadi. Ya'ni, vohaning iqtisodiy taraqqiyoti faqat savdo bilan emas, balki dehqonchilik, chorvachilik va ichki ishlab chiqarish salohiyati bilan ham mustahkamlangan.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, Toshkent vohasi ilk va rivojlangan o'rta asrlarda Markaziy Osiyoning savdo-kommunikatsiya tizimida strategik hududlardan biri bo'lgan. Ikkinchidan, vohaning iqtisodiy taraqqiyoti savdo yo'llari, hunarmandchilik va qishloq xo'jaligi omillarining o'zaro uyg'unligi asosida rivojlangan. Uchinchidan, Toshkent vohasi iqtisodiy almashinuv bilan bir qatorda madaniy muloqot, diniy qarashlar va ilmiy tasavvurlar almashinuvining ham faol markazi bo'lib xizmat qilgan. To'rtinchidan, Shosh va Binkat singari tarixiy markazlarning rivoji vohaning Markaziy Osiyo sivilizatsiyaviy jarayonlaridagi salmoqli o'rnini tasdiqlaydi.

Umuman, olib borilgan tahlillar Toshkent vohasining ilk va rivojlangan o'rta asrlarda Markaziy Osiyoning iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimida ko'p funktsiyali tarixiy makon sifatida shakllanganini ko'rsatadi. Uning savdo, hunarmandchilik, shaharsozlik va madaniy almashinuvdagi o'rni vohani mintaqa taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylantirgan. Shu jihatdan, Toshkent vohasining tarixiy tajribasi Markaziy Osiyoda integratsion jarayonlar va sivilizatsiyalararo aloqalarni o'rganishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Ilk va rivojlangan o'rta asrlar davrida Toshkent vohasi Markaziy Osiyoning iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimida muhim strategik hududlardan biri sifatida shakllangan. Vohaning geografik jihatdan qulay joylashuvi, yirik savdo yo'llari chorrahasida joylashgani hamda tabiiy resurslarga boyligi uning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa,

Buyuk Ipak yo'li tarmog'iga kiruvchi savdo yo'llari orqali Toshkent vohasi Sharq va G'arb o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda muhim vositachi hudud sifatida faoliyat yuritgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Shosh va Binkat kabi tarixiy shaharlar o'rta asrlarda savdo, hunarmandchilik va madaniy aloqalarning yirik markazlariga aylangan. Ushbu shaharlar orqali turli hududlardan kelgan savdogarlar o'rtasida tovar almashinuvi amalga oshirilgan, natijada vohada iqtisodiy faollik kuchaygan. Hunarmandchilik tarmoqlarining rivojlanishi, ayniqsa kulolchilik, zargarlik, metallga ishlov berish va to'qimachilik sohalarining taraqqiyoti vohaning iqtisodiy salohiyatini yanada mustahkamlagan.

Shuningdek, Toshkent vohasi orqali amalga oshirilgan savdo aloqalari nafaqat iqtisodiy jarayonlarga, balki madaniy almashinuvga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Savdo karvonlari orqali turli xalqlarning madaniy an'analari, diniy qarashlari, ilmiy bilimlari va san'at namunalari tarqalgan. Natijada voha hududi turli sivilizatsiyalar tutashgan, madaniy jihatdan rang-barang va rivojlangan makonga aylangan.

Umuman olganda, Toshkent vohasi ilk va rivojlangan o'rta asrlarda Markaziy Osiyodagi iqtisodiy va madaniy aloqalar tizimining muhim markazlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Ushbu hududning savdo yo'llari tizimidagi strategik o'rni, rivojlangan shahar madaniyati hamda iqtisodiy faoliyati mintaqa tarixiy taraqqiyotida muhim rol o'ynagan. Shu sababli Toshkent vohasining tarixiy rivojlanish jarayonlarini o'rganish Markaziy Osiyo tarixini chuqurroq anglash va mintaqaviy sivilizatsiya jarayonlarini tadqiq etishda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. – Москва: Наука, 1963. – 760 с.
2. Бартольд В.В. Сочинения. Т.1. Работы по истории Средней Азии. – Москва: Восточная литература, 1963. – 687 с.
3. Толстов С.П. Древний Хорезм: Опыт историко-археологического исследования. – Москва: Издательство АН СССР, 1948. – 352 с.
4. Бернштам А.Н. Историко-археологические очерки Центральной Азии. – Москва–Ленинград: Наука, 1952. – 290 с.
5. Литвинский Б.А. Средняя Азия в древности и средневековье. – Москва: Наука, 1990. – 318 с.
6. Asqarov A. O'zbekiston tarixi (eng qadimgi davrlardan o'rta asrlargacha). – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 320 b.
7. Suleymanov R. Toshkent vohasining qadimgi va o'rta asrlar tarixi. – Toshkent: Fan, 2000. – 256 b.
8. Shoniyozov K. O'zbek xalqining shakllanish jarayoni. – Toshkent: Sharq, 2001. – 312 b.
9. Rtveladze E.V. Velikiy шелковый путь: История и культура. – Ташкент: Узбекистан, 1999. – 240 с.
10. Grousset R. The Empire of the Steppes: A History of Central Asia. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1970. – 687 p.
11. Foltz R. Religions of the Silk Road: Overland Trade and Cultural Exchange from Antiquity to the Fifteenth Century. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – 248 p.
12. Frankopan P. The Silk Roads: A New History of the World. – London: Bloomsbury Publishing, 2015. – 636 p.
13. Буряков Ю.Ф. Генезис и этапы развития городской культуры Ташкентского оазиса. – Ташкент: Фан, 1982. – 268 с.
14. Буряков Ю.Ф. Ташкентский оазис в древности и раннем средневековье. – Ташкент: Фан, 1984. – 215 с.